

ОТКРОВЕЊЕ И ТУМАЧЕЊЕ*

Протојереј
Георгије Флоровски

Апстракт: Црква је чувар Божијег открићења, историје Завешта. Писмо, записано открићење, припада Цркви, и ван Цркве се не може разумети. У овом раду се разматра због чега се у Цркви Христовој и даље чувају «закон и пророци», као и која је правилна богословска употреба Библије.

Кључне речи: Свето Писмо, Стари Завешта, канон, тумачење, Црква, историја, есхатологија

Јер шта ако неки не вероваше?
Зар ће њихово неверовање веру Божију укинути?
(Рим. 3, 3)

Порука и сведочење

Шта је Библија? Да ли је то књига попут било које друге, намењена сваком случајном читаоцу, који очекује да одједном схвати њено право значење? Или је то, пак, свештена књига намењена превасходно верујућима? Свакако, и свештену књигу може свако да чита, али само «као литературу». Али то је неважно за наш непосредни задатак. Ми се овде бавимо не словом већ поруком. Св. Иларије наглашава *Scriptura est non in legnendo, sed in intelligendo* [Писмо није у читању, него у разумевању]. Постоји ли нека коначна порука Библије, ако се она узме као целина, као једна књига? И поново, коме је, ако је икоме, та порука заиста намењена? Појединцима који би били овлашћени да разумеју књигу и да протумаче поруку? Или заједници, а индивидуама само у оној мери у којој су чланови заједнице?

Какав год би извор појединих докумената (= списа) укључених у ову књигу могао бити, очигледно је да је књига, као целина, творевина (= производ) заједнице, како у старом издању, тако и у хришћанској Цркви. Библија ни у ком случају није, потпуна колекција (= збирка) свих доступних историјских, легислативних и благочестивих списа. Она је *избор* неких списа, ауторизованих и потврђених употребом (пре свега литургијском) у заједници, а коначно и званичним ауторитетом Цркве. Постојала је врло одређена сврха којом се «избор» водио и проверавао. «А и многа друга знамења учини

* Поглавље II из књиге *Collected Works of Georges Florovsky*, Vol. I: Bible, Church, Tradition: An Eastern Orthodox View (Büchervertriebsanstalt, Vaduz, Europa, 1987), стр. 17–36. Чланак “Revelation and Interpretation” изворно је објављен у: A. Richardson and W. Schweitzer (eds.), *Biblical Authority for Today* (London & Philadelphia, 1951), стр. 163–180.

Исус пред ученицима својим, која нису записана у књизи овој. А ова су записана да верујете да Исус јесте Христос, Син Божији, и да вјерујући имате живот у име његово (Јн 20, 30–31)». Ово, више или мање, важи за читаву Библију. Одређени списи су одабрани, издати и компиловани и спојени заједно, а потом предати верујућима, народу, као ауторизована верзија божанске поруке. Порука је божанска, она долази од Бога, она је Реч Божија. Али ту је и верна заједница која препознаје да је Реч изговорена и која сведочи о њеној истинитости. Свештени карактер Библије је утврђен вером. Библија, као књига, састављена је у заједници и то не примарно ради њеног просвећивања. Књига и Црква се не могу одвојити. Црква и Завет иду заједно, а Завет подразумева људе. То су били људи Завета којима је Реч Божија, по старој одредби, била поверена (Рим 3, 2), а Црква оваплоћене Речи је та која чува поруку о Царству. Библија заиста јесте Реч Божија, али се књига ослања на сведочанство Цркве. Канон Библије је очигледно установила и ауторизовала Црква.

Не би, пак, требало превидети мисионарско залеђе Новог Завета. «Апостолска проповед» тамо сједињена и забележена, има двоструку сврху: просвећење верних и преобраћење света. Због тога Нови Завет није књига заједнице у искључивом смислу као што је то Стари Завет засигурно био. То је још увек *мисионарска* књига. Она, дакле није мање окренута према онима који су изван. Тертулијанов приступ Светом Писму је био типичан. Он није био спреман да, на основу Писма, расправља са јеретичима о спорним питањима вере. Писмо припада Цркви. Јеретичко позивање на Писмо је незаконито. Они немају право на туђе власништво. То је био његов главни аргумент у чувеној беседи *De praescriptione haereticorum*. Неверник нема приступа поруци, једноставно због тога што је није «примио». За њега у Библији нема «поруке».

Није случајно што су различите збирке списа састављене у различито време од различитих аутора, нашле своје место у једној књизи. *Ta biblia* је свакако множина (на грчком – *ирим. ирив.*) али реч *Библија* је на наглашен начин у једнини. Писмо је заиста једно Свето Писмо, један Свети Спис. У њему постоји једна главна тема и једна главна порука које се провлачи кроз читаву приповест. Јер то јесте приповест. Или, штавише, сама Библија је та приповест, приповест о општењу Бога са Његовим изабраним народом. Библија, пре свега, бележи Божије чињење и Његова моћна дела, *Magnalia Dei*. Процес је отпочео Бог. Он је почетак и крај који је у исто време и циљ. Ту је и почетак: изворни Божији *fiat* – «у почетку» (Пост. 1, 1). А ту ће бити и крај: «доћи ћу ускоро» (Откр. 22, 20). То је сложена а ипак једна приповест – од Постања до Откровења. А та приповест је историја. То је процес који се збива између овде две крајње тачке. И тај процес има одређени смер. Постоји коначни циљ – очекује се коначно савршенство. Сваки одређени тренутак је у односу са оба термина и има своје нарочито одређено и јединствено место унутар целине. Ни један тренутак не може се схватити без читавог овог контекста и перспективе.

Бог је говорио «много пута и разним начинима» (Јевр. 1, 1). Он је себе откривао током векова, не једном већ непрестано, изнова и изнова. Свој народ је водио из истине у истину. Постојали су степени у Његовом откривању: *per incrementa*. Ову разноликост и разноврсност не треба превидети. Ипак, то је увек био исти Бог, и његова коначна порука је увек била иста. Истоветност те поруке даје различитим списима њихово стварно јединство, упркос различитости начина изражавања. Различите вер-

зије су сабране у једну књигу где и припадају. Црква се опирала свим настојањима да се једним синтетизованим Јеванђељем замене постојећа четири различита Јеванђеља. Црква се, дакле, противила настојањима да се *Tetraevangelion* преобрази у *Diatessaron*, упркос тешкоћама које су се јављале услед «контрадикција у Јеванђељима» (са којима се рвао Св. Августин). Ова четири Јеванђеља су довољно осигуравала јединство поруке, можда у конкретнијем виду него што би то могла било која друга збирка.

Библија је књига о Богу. Али библијски Бог није *Deus absconditus* већ *Deus revelatus*. Бог себе пројављује и открива. Бог се меша у живот човека. Библија није само људски запис овог божанског мешања и делања. Библија је врста самог божанског мешања. Она у себи носи божанску поруку. Божанска дела сама сачињавају поруку. Стога није потребно да се избегне време или историја како би се сусрео Бог. Јер Бог сусреће човека у историји, тј. у људском елементу, усред човековог свакодневног живота. Историја припада Богу, и Бог улази у људску историју. Библија је суштински историјска. То су забележена дела Божија, не толико као приказивање вечних Божанских тајни, које су саме приступачне само посредством историје. «Бога нико није видео никад: Јединородни Син који је у наручју Оца, он га објави (Јн. 1, 18)». А Он Га је објавио Својим уласком у историју, Својим светим Оваплоћењем. Тако историјски оквир откровења није нешто што је требало да буде обављено. Нема потреба да се одваја откривена истина од оквира у коме се открила. Напротив, такво апстраховање би водило самом поништењу истине. Јер Истина није нека идеја, већ личност, и то личност Оваплоћеног Господа.

У Библији смо у присном односу Бога и човека и човека и Бога. То је присност Завета, присност избора и усвојења. А та присност свој врхунац има у Оваплоћењу. «Посла Бог Сина својега, који се роди од жене, који би под законом (Гал 4, 4)». У Библији ми не видимо само Бога него и човека. То јесте откровење Божије, али оно што је у ствари откривено јесте Божија брига за човека. Бог себе открива човеку, «јавља» се пред њим, «говори» и разговара са њим како би открио човеку скривени смисао његовог (човековог) постојања и коначну сврху његовог живота. У Писму видимо да Бог долази да открије Себе човеку, и видимо човека који сусреће Бога. Човек не слуша само Његов глас него такође и одговара на Његова питања. У Библији чујемо не само глас Божији, него и глас човека који Му одговара – речима молитве, благодарења и дивљења, страхопоштовања и љубави, бола и кајања, радости, наде или очајања. Они су два учесника Завета, Бог и човек, и обоје припадају тајни истинитог божанско–људског односа који је описан у приповести о Завету. Човеков одговор је саставни део у тајни Бога Речи. То није божански монолог него дијалог у коме обе стране говоре. Бог и човек. Али молитве и призивања у богослужбеним псалмима при свему томе су «реч Божија». Бог жели, очекује и захтева те одговоре и човекова обраћања. То је због тога што он открива Себе и говори човеку. Он очекује да човек са Њим разговара. Он је Завет учинио са синовима људским. Ипак, сва ова присност не доводи у питање Божију узвишеност и трансцендентност. Бог «пребива у светлости неприступној» (1. Тим. 6, 16). То је светлост «која обасјава свакога човека који долази на свет» (Јн. 1, 9). Ово чини мистерију, или «парадокс» откровења.

Откровење је историја Завета. Забележено откровење, тј. Свето Писмо, јесте стога, изнад свега, историја. Закон и пророштва, псалми и пророчанства, све је то укључено у

ткање једне живе историјске мреже. Откровење није само систем божанског пророштва. Оно је пре свега систем божанских дела. Могло би се рећи да је откровење путовање Божије у историји. А врхунац је достигнут када је сам Бог ушао у историју и то заувек – када се Реч Божија оваплотила и «постала човек». С друге стране, књига откровења је – сте и књига човекове судбине. Пре свега, то је књига која приповеда о стварању, паду и спасењу човековом. То је историја спасења, и стога човек органски припада тој приповести. Она показује човека у његовој послушности али и у његовој тврдоглавој бунтовности, приказује га у његовом паду и васпостављењу. Читава људска вера је сажета и објашњена примером судбине Израиља, старог и новог, изабраног народа Божијег, народа који је посед (= имање) Самога Бога. Чињеница изабрања овде је од суштинске важности. Један човек је одабран, одвојен од сопственог народа, утемељен као тајна оаза усред људског беспоретка. Само је са једним народом на земљи Бог установио свој Савез и даровао му свој сопствени свештени закон. Једино је овде створено истинито свештенство, премда привремено. Само су у овом народу подигнути прави пророци, који су говорили речи надахнуте Духом Божијим. То је био свештени, иако скривени центар читавог света, једна оаза коју је даровала Божија милост у срцу палог, грешног, изгубљеног и неискупљеног света. Све ово није само запис, него само срце Библијске поруке. И све ово долази од Бога без људске заслуге и постигнућа. Ипак, све је то због човека «ради нас људи и ради нашега спасења». Све привилегије дароване старом Израиљу биле су подређене крајњој сврси, а то је опште спасење: «јер је спасење од Јевреја» (Јн. 4, 22). Искупитељна сврха је заиста општа, али је она увек савршавана кроз одвајање, изабрање или издвајање. Усред људског пада и пропасти Бог је подигао свештену оазу. Црква је још увек оаза, одвојена иако није узета из света. Али ова оаза, поново, није само склониште него пре представља цитаделу, претходницу Божију.

У библијској приповести постоји средиште или преломна тачка на линији временских догађаја. То је нови почетак унутар збивања, који то збивање, ипак, не дели или не расеца на делове, већ му пре даје коначну спојеност и јединство. Разликовање два Завета и само припада јединству Божијег откровења. Два Завета треба да буду пажљиво разликована и никада не треба да буду помешана. Али они су ипак изворно повезани, не само као два система, већ пре свега у личности Христовој. Исус Христос припада обома (тј. и Старом и Новом Завету – *иприм. ирев.*). Он је испунитељ старозаветних дела и истим тим испуњењем старог «закона и пророка», он успоставља нови и тако постаје коначни испунитељ и једног и другог, тј. читавог (Завета). Он је само средиште Библије, управо због тога што је Он *archē* и *telos* – почетак и крај. И неочекивано овај тајанствени идентитет почетка, средине и краја, уместо да разори егзистенцијални значај времена, даје временитости њену непатворену (= истинску) стварност и пуни значај. Нема више збивања које пролази, него су ту догађаји и постигнућа и нова твар, која никада није постојала, долази у постојање. «Где, све творим ново» (Откр. 21, 5).

Напокон, читав Стари Завет као целина треба да буде сматран књигом «родослова Исуса Христа, сина Давидова, Авраамова сина» (уп. Мт. 1, 1). То је било време обећања и очекивања, време завета и пророштава. Нису само пророци били ти који су пророковали. Догађаји су такође били пророштва. Читава приповест је била пророчка или «типолошка», пророчки знак је ишао према предстојећем окушавању. Сада је време очекивања завршено. Господ је дошао. Дошао је да са својим народом остане заувек. Историја тела

и крви је завршена. Историја Духа је откривена: «Благодат и истина долази кроз Исуса Христа» (Јн. 1, 17). Али то је било савршавање а не разарање старог. *Vetus Testamentum in Novo patet* [Стари Завет се у Новом открива]. Овде *patet* значи управо открива, пројављује, испуњава. Тако је јеврејска књига још увек свештена, и чак и за нови Израил Христов она не сме да буде остављена или запостављена. Она нам још увек приповеда приповест о спасењу, *Magnalia Dei*. Она још увек представља сведочанство о Христу. Она треба да се чита у Цркви као књига свештене историје а не да буде претворена у збирку доказа или теолошких примера (*locoi theologici*), нити у књигу прича. Пророштва су испуњена и закон је замењен благодаћу. Али ништа није прошло. У свештеној историји «прошлост» не значи једноставно оно што је завршено или «оно што је било», већ је то пре свега оно што је савршено (= извршено) и испуњено. «Испуњење» је основна категорија откровења. Оно што је свештено остаје освећено и свето заувек. Оно на себи има печат Духа. Дух још увек дише у речима које су једном надахнуте Њиме. Истина је, можда, да за Цркву и за нас сада, Стари Завет није нешто више од књиге, једноставно због тога што су Закон и Пророци замењени Јеванђељем. Нови Завет је очигледно више од књиге. Ми сами припадамо Новом Завету. Ми смо Народ новог Савеза (= Завета). Због тога ми управо и схватамо откровење Старог Завета пре свега као Реч: ми сведочимо Духа «Који је говорио кроз пророке». Јер у Новом Завету је Бог говорио Својим Сином и ми смо позвани не само да слушамо, него и да гледамо. «И видели смо, и сведочимо, и објављујемо вам» (1. Јн. 1, 3). И више од тога, позвани смо да будемо «у Христу».

Пуноћа откровења је Исус Христос. Нови Завет није ништа мање историја него Стари: то је јеванђелска историја Оваплоћене Речи и почетка историје Цркве а такође и апокалиптичких пророштава. Јеванђеље јесте историја. *Историјски догађај* је извор и основа читаве хришћанске вере и наде. Основа Новог Завета су чињенице, догађаји, дела – не само учење. Заповести или речи. Од самог почетка, од самог дана Педесетнице, када је Апостол Петар као очевидца (Дап. 2, 32: «чему смо сви ми сведоци», *martyres*) сведочи пуноћу спасења у Васкрслом Господу тако да апостолска проповед има наглашено историјски карактер. Црква стоји на овом историјском сведочанству. Исповедање вере такође има своји историјску структуру, такође се осврће на догађаје. Поново, то је свештена историја. Тајна Христова је управо у томе што: «у Њему обитава сва пуноћа Божанства телесно» (Кол. 2, 9). Ова тајна не може да буде појмљена само на плану земаљског, она такође има и другу димензију. Али историјске границе нису обрисане, нису избледеле. У свештеној слици историјска збивања су радо виђена. Апостолска проповед је увек била усмена, она је приповедала о ономе што се стварно збивало *hic et nunc*. Али оно што се догодило било је сасвим ново: «Логос постаде тело» (Јн. 1, 14). Свакако, Оваплоћење, Васкрсење, Вознесење, јесу историјске чињенице али не на онај начин на који су то догађаји који се збивају у нашем свакодневном животу. Али оне због тога нису мање стварне, нису мање чињенице. Напротив, оне су још историчније – оне су коначна збивања. Оне не могу бити потпуно утврђене осим вером. Ово их, ипак, не изводи из историјског контекста. Вера само открива нову димензију, спознајући историјски *datum* у његовој пуној димензији, у његовој пуној и коначној стварности. Јеванђелисти и Апостоли нису хроничари. Није било њихово послање да сачувају потпуни запис свега што је Исус учинио, дан за даном, годину за годином.

Они описују његов живот и осврћу се на његово дело, како би нам дали слику о њему: то је историјска и ипак божанска слика. То није портрет већ пре *икона* – али засигурно историјска икона, икона оваплоћеног Господа. Вера не ствара нове вредности. Она само открива оне које су инхерентне. Сама вера је врста визије (= виђења) «потврда ствари невидљивих» (Јевр. 11, 1). Св. Јован Златоусти објашњава *elenchos* («потврда») управо речју *opsis* («виђење»). «Невидљиво» није мање стварно од «видљивог» – у ствари, још је стварније. «И нико не може рећи: Исус је Господ, осим Духом Светим» (1. Кор. 12, 3). То значи да само Јеванђеље може бити спознато у свој својој пуноћи и дубини само у духовном искуству. Али оно што је вером откривено дато је у самој истини. Јеванђеља су писана унутар Цркве. У том смислу су она сведоци Цркве. Она представљају запис црквеног искуства и вере. Али она нису мање историјске приповести и она сведоче о ономе што се заиста догодило у времену и простору. Ако «вером» откривамо много више него што можемо да појмимо «чулима», то само открива крајње неодговарање чула за спознавање духовних ствари. Јер оно што се заиста догодило јесте моћно дело Бога који искупљује, Његов коначни улазак у токове историјских догађаја. Не може се раздвојити «чињеница и њено «значање» – обоје је заиста дато.

Откровење је сачувано у Цркви. Стога, Црква је прави и превасходни тумач откровења. Оно је заштићено и ојачано писаним делима: заштићено али не и исцрпљено. Људске речи нису друго до знаци. Сведочанство Духа оживљава записане речи. Сада нисмо говорили о могућим просветљењима појединаца Духом Светим већ првенствено о непрестаној помоћи Духа који је дат Цркви, «која је стуб и тврђава истине» (1. Тим. 3, 15). Светом Писму је потребно тумачење. Његово срце није у његовом изразу него у поруци. А Црква је од Бога назначени и стални сведок саме истине и пуног значења те поруке, једноставно због тога што сама Црква припада Откровењу, као Тело Оваплоћеног Господа. Објављивање Јеванђеља, проповедање Речи Божије, очигледно припада *esse* Цркве. Црква стоји својим сведочењем и објављивањем. Али то сведочење није само освртање на прошлост, није просто присећање, већ непрестано поновно откривање поруке једном предате светима и чуване вером. Штавише, ова порука је непрестано оживљена у животу Цркве. Сам Христос је свагда присутан у Цркви као Искупитељ и глава свога Тела и Он у Цркви наставља своју искупитељну службу. Спасење није само објављено или прокламовано у Цркви већ је управо у Цркви саделано. Свештена историја се још увек наставља. Моћна дела Божија се још увек савршавају. *Magnalia Dei* нису ограничена на прошлост. Она су увек присутна и увек се настављају да буду присутна – у Цркви и кроз Цркву – у свету. Сама Црква је неодвојиви део Новозаветне поруке. Сама Црква је део Откровења – приповест о «читавом Христу» (*totus Christus: caput et corpus*, по изразу Св. Августина) и Духу Светоме. Коначни крај откровења, његов *telos*, још увек није дошао. И само унутар искуства Цркве Нови Завет је уистину и у пуноћи жив. Сама историја Цркве јесте приповест о искупљењу. Истина књиге је откривена и оправдана узрастањем Тела.

Историја и систем

Морамо приметити да је Библија тешка књига, књига запечаћена са седам печата. И како време пролази она не постаје ништа лакша. Превасходни разлог томе није што

је књига писана на «непознатом језику» или што садржи «тајне речи које се не могу поновити». Напротив, камен темељац Библије је њена крајња једноставност. Тајне Божије су оцртане у свакодневном животу просечног човека, и читава приповест може да изгледа и одвише људска, баш као што је и Сам оваплоћени Господ посматран као обичан човек.

Свети списи су «надахнути», они су Реч Божија. Шта је надахнуће заправо никада неће моћи да буде потпуно дефинисано – у том постоји тајна. То је тајна божанско – људског сусрета. Ми не можемо у потпуности разумети на који начин «свети Божији људи» чују Реч свог Господа и потом је изражавају на свом сопственом језику. Ипак, чак и у том људском преносу, то је био глас Божији. Ту лежи чудо и тајна Библије, што се Реч Божија налази у људском изразу. Бог је заиста говорио човеку, али је тамо био човек да на тај глас обрати пажњу и да га разуме. Овде је «антропоморфизам» заиста својствен. Ту не постоји прилагођавање људској слабости. Ствар је у томе да људски језик није изгубио своју природну способност да буде средство божанског откровења. Ако желимо да се божански глас јасно чује – он мора да буде људски. Оно што је људско није поништено божанским надахнућем, оно је само *преображено*. «Натприродно» не уништава оно што је «природно». *Hyper fisin* [натприродно] не значи *para fisin* [противприродно]. Људски израз не представља изневеравање или умањивање величине откровења, он не онемогућава силу Божанске Речи. Реч Божија може на одговарајући начин и исправно бити изражена људским речима. Реч Божија се на замућује када се изговара људским језиком. Јер човек је створен по слици и подобју Божјем – ова «аналогска» веза чини комуникацију могућом. И пошто се Бог унизио да би говорио са човеком, сама људска реч захтева нову дубину и способност да би се преобразила. Божански Дух дише у организму људског говорења. Тако човеку постаје могуће да изрази речи Божије, да говори о Богу. «Теологија» постаје могућа – *theologia*, тј. *logos peri theou*. Стриктно говорећи, теологија је постала могућа само кроз откровење.

То је људски одговор Богу Који је први проговорио. То је сведочење човека о Богу Који му је говорио, чије је речи чуо, чије је речи одржао и које сада бележи и понавља. Свакако да тај одговор никада није потпун. Теологија је увек у процесу настајања. Основа и почетна тачка је увек иста: Реч Божија, Откровење. Теолошко сведочење се враћа на откровење. Оно сведочи на различите начине: исповедањима вере, догматима, свештеним обредима и симболима. Али у том смислу само Свето Писмо је пре свега одговор, или још тачније само Писмо је уједно Реч Божија и човеков одговор – Реч Божија је посредована човековим верним одговором. У свакој светописамској представи увек постоји људско тумачење божанске Речи. То је увек, неизоставно «условљена околност». Да ли је човеку икада могуће да избегне своје људско стање (= околност свог људског постојања)?

Црква је сажела поруку Светог Писма у Символ Вере, као и на многе друге начине. Хришћанска вера се развила или је узрасла у систем веровања или убеђења. У сваком таквом систему унутрашња структура основне поруке је објављена, а сви посебни чланови вере су представљени у својој узајамној међузависности. Очигледно, нама је потребан систем, као што нам је при путовању потребна карта. Али карте се односе на стварне земље. Тако и сваки доктринарни систем мора да се односи на откровење. Од изузетне је важности што Црква никада није о свом доктринарном систему размишља-

ла као о замени за Свето Писмо. Обоје је требало да буде држано једно поред другог: донекле апстрактно или уопштено представљање главне поруке у символу вере или систему, и сви посебни документи који се односе на конкретне инстанце открочења. Неко би могао рећи *систем* или сама *историја*.

Овде настаје проблем: како и до које мере историја може бити уоквирена у систем? Ово је превасходни проблем теолошке ерминевтике. Шта је то *теолошка* употреба Библије? Како се различита и конкретна сведочења, која покривају стотине година, могу користити за стварање једне схеме? Библија је заиста једна, а заправо је ипак збирка различитих списа. То не треба да занемаримо. Решење коначно зависи од нашег схватања историје, од наше визије времена. Најлакше решење би заиста било ако бисмо могли да једноставно превидимо или превазиђемо разлику у времену, трајање самог процеса. Са таквим искушењем се хришћанство суочавало од најранијих дана. Оно је било у корену свих алегориских тумачења, од Филона и Псевдо-Варнаве до новог оживљавања у постреформаторским временима. То је било стално искушење свих мистика. Библија је сматрана за књигу свештених приповести, писану посебним (= нарочитим) симболичким језиком, а задатак егзегета је да пронађу скривено значење, да пронађу вечну Реч која је изражена на различите начине и прекривена различитим веловима. Историјска истина и перспектива је ирелевантна у овом случају. Историјске конкретности нису друго до сликовити оквири, поетске слике. Овде се трага за *вечним* значењем. Читава Библија се тако претвара у књигу поучних примера, славних примера који наглашавају (= истичу) надвременску истину. Није ли истина Божија увек иста, идентична и вечна? У оваквом контексту, природно је гледати у Стари Завет и тражити у њему доказе за сва посебна хришћанска веровања у убеђења. Два Завета су стопљена у један надвремени, и њихове посебне ознаке су потамњене. Опасност и недостатак оваквог егзегетског приступа је сувише очигледан да би га требало посебно побијати. Али једини прави лек против овог искушења јесте васпостављање историјског увида. Библије јесте *историја*, не систем веровања, и не треба да буде коришћена као *summa theologiae*. У исто време, то није историја људских веровања, већ историја божанског открочења. Основни проблем, ипак остаје нерешен: из ког разлога су нам потребни и систем и историја? Из ког разлога и због које сврхе их је Црква увек држала заједно? И поново, најлакши одговор на ово питање је у најмањој мери задовољавајућ: могло би се сугерисати да је Свето Писмо једини изворни запис открочења, а да све остало није друго до коментар на њега. А коментар никада не може имати исти ауторитет као изворни запис. Има истине у оваквом ставу, али истинита потешкоћа са којом треба да се суочимо налази се на другом месту. Зашто ранији ступањ открочења није превазиђен каснијим? Зашто су нам још увек потребни закон и пророци чак и у новом савезу са Христом, и зашто, у одређеном степену, имају исти ауторитет као Јеванђеља и остали новозаветни списи? Ја мислим да је то стога, што су то поглавља једне те исте књиге. Јер, очигледно, они (закон и пророци) су укључени у канон Писма, не само као историјски документи, не само као поглавља историје која је већ прошла. Ово се посебно односи на Стари Завет. «Јер су сви Пророци и Закон прорицали до Јована» (Мт. 11, 13). Због чега још увек држимо закон и пророке и у ком смислу? Какав би могла да буде исправна употреба Старог Завета у Цркви Христовој?

Пре свега, потребно је да то буде историјска употреба. Ипак, ова историја је свештена историја – не историја људских убеђења и њиховог еволуирања, већ историја моћних дела Божијих. А та дела не представљају неповезане упаде Бога у живот људи. Међу њима постоји блиска веза и кохезија. Та су дела предводила и водила изабрани народ према превасходној Божјој сврси, према Христу. Стога се, у том смислу, оно што је раније било, рефлектује и подразумева у ономе што је касније. Постоји непрекидност Божијег деловања, као што постоји и истоветност циља и сврхе. Непрекидност је основа онога што називамо «типолошко» тумачење. Светоотачка терминологија је на овом месту врло жива. Ипак, увек је постојала јасна разлика између два метода и два приступа.. «Алегорија» је заиста представљала један начин тумачења. Алегориста се превасходно бавио текстом. Он је трагао за скривеним и коначним смислом светописамских пасуса, реченица и чак посебних речи, који се скривао поред или иза «слова». На супрот њему, «типологија» није била тумачење самог текста, већ пре интерпретација догађаја. То је био историјски а не толико психолошки метод. Требало је открити, утврдити и истаћи унутрашњи однос самих догађаја у два Завета. Типологиста није трагао за «паралелама» или сличностима. Ни сваки догађај у Старом Завету није имао «подударни» догађај у Новом. Ипак, постоје одређени темељни догађаји и Старом Завету који су представљали «фигуре» или «типове» темељних догађаја у Новом. Њихово «подударење» назначио је Бог: ти су догађаји били ступњеви једног процеса искупитељног Провиђења. У том смислу «типологијом» се служио већ Апостол Павле (под именом «алегорије»: Гал. 4, 24 – *Latina estin allegoroumena* – А то је речено са другим значењем). Постоји истоветно настојање Божије које се налази иза свих Његових моћних дела, а то настојање је у пуноћи откривено у Христу. Св. Августин говори о томе веома јасно: «*In ipso facto, non solum in dicto, mysterium requirere debemus*» [Треба да тражимо тајну не само у речима, већ и у самим чињеницама] (*In Ps. 68, Sermo, 2, 6*). А «тајна» (= «тајнство») Старог Завета јесте Христос. Не само у том смислу да су Мојсије и Пророци говорили о Њему, већ пре свега због тога што је читав ток свештене историје од Бога био усмерен ка Њему. У том смислу је Он био испуњење свих пророштава. Из тог разлога, само у светлости Христа Стари Завет може бити исправно схваћен (= разумљен) а његове «тајне» раскривене – оне су, заправо, раскривене доласком Онога «Који треба да дође». Истинито пророчко значење пророштава је једно, што се види посматрањем уназад, пошто су пророштва испуњена. Пророштво које се још није испунило увек је магловито и загонетно (тако је и са пророштвима Књиге Откровења, која се односе на оно што ће доћи «на крају»). Али то не значи да ми произвољно учитавамо ново значење у стари текст: то значење је било тамо, иако се није одмах могло јасно видети. Када, на пример, ми у Цркви, по истоветимо Страдајућег Слугу (у књизи пророка Исаије) са Христом Разапетим, ми не «примењујемо» једноставно старозаветно виђење на новозаветне догађаје. Ми откривамо значење самог виђења, иако то значење није могло да буде јасно сагледано у време које је претходило Христу. Али оно што је спочетка било само виђење (тј. једна «антиципација») постало је историјска чињеница.

Још једна ствар је од велике важности. За «алегористу», «слике» које он тумачи је-су одсјаји пред-постојећег прототипа, или чак слике неке вечне или апстрактне «истине». Оне указују на нешто што је изван времена. Насупрот овоме, типологија је усмере-

на према будућности. «Типови» јесу антиципације, пре–обликовања. Њихов прототип тек треба да дође. Типологија је тако историјски метод, више него што је психолошки. Она претпоставља и суштински подразумева стварност историје коју усмерава и води Бог. Она је органски повезана са идејом завета (= савеза). Овде су прошлост, садашњост и будућност повезани у јединство божанске сврхе, а та сврха јесте Христос. Стога типологија има наглашено христолошко значење (Црква је овде укључена, као Тело и Невеста Христова). У стварности, наравно, права равнотежа никада није држана. Чак и у светоотачкој употреби типологија је често била измешана (= загађена) алегоријским девијацијама и прираслицама, посебно при њеној благочестивој и беседничкој употреби. Оно што је важно јесте да је у катихетском предању ране Цркве, које је било у блиском односу са служењем светих тајни, та равнотежа увек чувана. То је било предање Цркве а застрањења су била више производ радозналости или имагинације поједних учењака. Црква је, у пуној трезвености, имала историјско мишљење. Заједно са представљањем учења (тј. система) Свето Писмо је увек читано у Црквама, са свесним циљем подсећања верних на историјску основу и позадину њихове вере и наде.

Свети Августин је наглашавао да пророци говоре о Цркви чак јасније него сам Христос, тј. Месија (*In Ps. 30, 2 Enarratio, 2, M.L. 36, 244.*). У том смислу, ово је било једино природно. Јер тамо је Црква већ постојала – Израил, Изабрани народ, народ завета, био је много више Црква него нација попут других «нација». *Ta ethne, nationes* или *gentes* – ови сроднички називи су коришћени у Библији (и касније) управо за описивање незнабожаца или пагана и супротности са јединим народом Божијим који је такође (и пре свега) био Црква Божија. Закон је био дат Израилу управо због тога што је он Црква. Закон је обухватао читав живот народа, како «привремени» тако и «духовни», управо због тога што је читаво човеково постојање требало да буде уређено сходно Божијим одредбама. У сваком случају, Израил је био божански установљена заједница верних, сједињена Законом Божијим, истинитом вером, свештеним обредима и јерархијом – овде можемо наћи све елементе предањског одређења Цркве. Стари Завет је испуњен у Новом, Завет је поново установљен а стари Израил је одбачен јер се показао као крајње неверан: пропустио је дан њене (= Цркве) посете. Једини истинити наставак Старог Завета јесте у Цркви Христовој (присетимо се да су оба појма јервејског порекла: Црква је *qahal* а Христос је *Messiah*). Црква је истинити Израил, *kata pneuma* («по Духу»). У том смислу је још Св. Јустин одбацивао идеју да је Стари Завет веза која повезује Цркву са синагогом. За њега је истинито било сасвим супротно. Све тврдње Јевреја треба да буду одбачене: Стари Завет више не припада Јеврејима, пошто нису поверовали у Исуса Христа. Стари Завет сада припада само Цркви. Нико више не може да се позива на Мојсија и пророке ако није са Исусом Христом. Јер Црква је Нови Израил и она је једини наследник обећања датих старима. Нови и важан ерминевтички принцип био је примењен на овим снажним тврдњама апологета ране Цркве. Стари Завет треба да буде читан и тумачен као црквена књига. Књига о Цркви, ми бисмо додали.

Закон је превазиђен истином, и у њој је пронашао своје испуњење и стога је био укинут. Закон више не треба да буде наметан унутар Новог Завета. Нови Израил има своје сопствено уређење (= конституцију). Овај део Старог Завета је застарео. Он је суштински «историјски условљен» – не толико у смислу опште историјске релативности

колико у дубљем далековидном смислу. Господ је створио ново стање искупљења: ново стање у свештеној могућности спасења. Све што је суштински припадало ранијем стању или фази сада је изгубило свој значај, или тачније, задржало је свој значај само као пред-уобличење. Можда чак и Декалог није изузет из овог правила, тако да је и он био превазиђен (= укинут) «новим заповестима». Стари Завет је сада у употреби једино у односу на Цркву. Под Старим Заветом Црква је била ограничена на један народ. У Новом Завету, све националне дискриминације су јасно одбачене: нема више разлике између Јеврејина и Грка – сви су, без разлике, у истом Христу. Другим речима, нико нема право да издвоји одређени елемент из Старог Завета, одвојено од његове непосредне везе са животом Цркве и да тај део постави као светописамску основу временског живота народа. Стари Израил је био привремена Црква, али та Црква није била образац нације. Ово треба имати на уму. Очигледно, ми из Библије можемо много да научимо о друштвеној (= социјалној) правди – то је био део поруке о Царству које долази. Можемо много да научимо о посебној политичкој, друштвеној и економској организацији Јевреја током векова. То, могуће, може да буде од велике помоћи у нашим социолошким разматрањима. А ипак, тешко је у Библији (тј. у Старом Завету) открити било какав сталну или идеалну основу политичког или друштвеног решења за садашње или уопште за било које историјско подручје. Можемо заиста много научити из јеврејске историје. То ће, пак, бити само историјска лекција, а не и теолошка. Библијски фундаментализам у социологији није ништа бољи од било ког фундаментализма. Библија није ауторитет за социолошку науку, као што није ауторитет ни у астрономији. Једина социолошка лекција која се може научити из Библије јесте управо чињеница Цркве, Тела Христовог. Али никакво освртање на Библију када су у питању «временски» полови не може се сматрати за «доказ из Писма». «Светописамски докази» постоје само у теологији. То не значи да никакво мерило не може да буде нађено или чак тражено у Библији. У сваком случају, таква потрага не би представљала «теолошку употребу» Библије. Могуће је да су лекције из старе јеврејске историје на истом нивоу као и друге лекције из прошлости. Морамо са више пажње да разликујемо оно што је стално од онога што је привремено (или «ситуационо условљено») у Старом Завету (а пре свега је потребно да превазиђемо његова национална ограничења). У супротном, бићемо у великој опасности да превидимо оно што је ново у Новом Завету. У самом Новом Завету потребно је, такође, да направимо јасну разлику између његовог историјског и пророчког аспекта. Права тема о којој говори читава Библија јесте Христос и Његова Црква, не нације или друштва, нити небо или земља. Стари Израил је био «тип» новог, тј. опште Цркве, а не неке посебне или одговарајуће нације. Национални оквир привремене Цркве је одагнан универзалношћу спасења. Након Христа, постоји само једна «нација», нација хришћана, *genus Christianum* – према древном изразу – *tertium genus* – дакле, управо Црква, једини народ Божији, тако да никакво друго национално одређење нема никакво библијско утемељење: националне разлике припадају поретку природе и оне су неважне у поретку благодати.

Библија је завршена. Али свештена историја још увек није. Сам библијски канон укључује пророчку Књигу Откровења. Тамо је Царство које ће доћи, коначно савршенство, и стога постоје пророчтва у Новом Завету. Читаво биће Цркве је на изванредан начин пророчко. Ипак, будућност има другачије значење *post Christum natum*. Напетост

између садашњости и будућности у Цркви Христовој има другачији смисао и карактер него у Старом Завету. Јер Христос више није само у будућности, него је и у прошлости, а тиме је и у садашњости. Есхатолошка перспектива има темељни значај за исправно разумевање Писма. Сва ерминевтичка «начела» и «правила» треба да буду поновно промишљена и поновно испитана из есхатолошке перспективе. Постоје две превасходне опасности које треба да буду избегнуте. С једне стране, стриктна аналогија може да буде утврђена између два Завета, али је њихова «заветна ситуација» дубоко различита: они имају однос као «представа» и «истина». Предањска идеја светоотачке егзегезе јесте да Реч Божија Себе открива непрекидно и на различите начине, кроз читав Стари Завет. Ипак, све ове *theophanies* (= теофаније, богојављања) Старог Завета никада не треба да буду стављене на исту раван или у исту димензију са оваплоћењем Речи, иначе се пресудни догађај искупљења може изгубити у сенци алегорије. «Тип» није ништа више до «сенка» или слика. У Новом Завету имамо саму чињеницу. Нови Завет је стога више него само «представа» Царства које долази. То је суштински испуњење Царства. С друге стране, прерано је говорити о «оствареној есхатологији», једноставно због тога што сам *есхатон* још увек није остварен: свештена историја још увек није приведена крају. Неко би могао да каже: «наступајућа есхатологија». То представља праву библијску дијагнозу – превасходна тачка открочења је у прошлости. «Коначно» (или «ново») је већ ушло у историју, иако коначно стање још није достигнуто. Ми више нисмо у свету назнака, већ смо већ у свету стварности, иако под знаком крста. Царство је већ успостављено, али још није испуњено. Завршени канон Светог Писма симболизује испуњеност. Библија је затворена управо зато што се Реч Божија Оваплотила. Наш коначни референтни појам није сада књига, већ жива личност. Ипак, Библија још увек има свој ауторитет – не само као запис прошлости, већ и као пророчка књига, пуна наговештаја, назначења везаних за будућност, за сам крај.

Свештена историја искупљења се још увек наставља. То је сада историја Цркве која је Тело Христово. Дух Утешитељ још увек пребива у Цркви. Још увек није могућ потпуни систем хришћанске вере, јер је Црква још увек на свом ходочашћу. А Црква чува Библију као књигу историје која треба да подсети верне на динамичку природу божанског открочења «у различитим временима и на различите начине».

превод са енглеског:
презвитер мр Александар Ђаковац

REVELATION AND INTERPRETATION

**Protopresbyter
Georges Vasilievich Florovsky**

***Summary:** Revelation, the history of the Covenant, is preserved in the Church. Therefore, Scriptures, which is recorded revelation, belonged to the Church, and the Church is the proper and primary interpreter of Holy Scripture and revelation. This paper elucidates why and in what sense do we still keep both the Law and the Prophets, and what can be the right use of the Old Testament in the Church of Christ, i.e. what is the theological use of the Bible.*

***Key words:** Bible, Old Testament, canon, interpretation, Church, history, eschatology*